

dr Jan Paweł Piotrowski

Drogi do decentralizacji polityki turystycznej w Polsce¹

Streszczenie

Decentralizacja zarządzania w Polsce przynosiła zawsze dobre efekty, choć proces przestawiania się z realiów gospodarki nakazowo-rozdzielczej do gospodarki rynkowej i samorządności bywał niełatwy. Dotyczy to także i polskiej turystyki, posiadającej – w odróżnieniu od wielu innych dziedzin życia – znaczące tradycje działalności społecznej a także doświadczenia związane z pojawieniem się konkurencji, co następowało stopniowo, znacznie wcześniej niż w innych branżach gospodarki.

W artykule przedstawiona jest dość specyficzna polska droga do decentralizacji polityki turystycznej, nieznana w wielu innych krajach Europy środkowej i wschodniej.

Z uwagi na interdyscyplinarny charakter turystyki powstawanie różnych form regionalnych i lokalnych organizacji integrujących zainteresowanych rozwojem produktu turystycznego i jego promocją należy uznać jako zjawisko bardzo korzystne.

Żyjący w latach 384-322 p.n.e. Arystoteles, wielki filozof starożytnej Grecji twierdził, iż „*aby państwo mogło istnieć powinno być wspólnotą, a nie jednolitym organizmem*”.² Centralizacja procesów myślenia i rządzenia była więc niezgodna już z poglądami głoszonymi w odległych stuleciach.

Historia wskazuje, że nie zawsze hołdowano tej zasadzie. A przecież doświadczenia pokoleń zdają się jednoznacznie wskazywać, że dla rozwoju każdego kraju ważne jest utrzymywanie odmienności od innych a także pielęgnowanie jego wewnętrznej różnorodności³. Rozpoznawanie walorów i potencjalnych walorów miejscowości i obszarów⁴, akcentowanie i ochrona

¹ Pod pojęciem poziomu lokalnego w tym artykule rozumiem obszary gmin, powiatów a także tereny objęte współpracą między nimi, natomiast „poziom regionalny” odnosi się do województw.

² L.M. Piotrowicz, M. Szymański, *Polityka*. PWN, Warszawa 2006.

³ J.P. Piotrowski, *Różnorodność bogactwem turystyki. PTTK strażnikiem jej ochrony*, [w:] Kultura fizyczna a globalizacja (Z.Dziubiński, P. Rymarczyk, red.), AWF, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2010, s. 497-507.

⁴ Zob. O. Rogalewski, *Zarys typologii migracji i walorów turystycznych* w: Rocznik Dydaktyczny tom. I. Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa. Warszawa 1996.

różnorodności ma wyjątkowe znaczenie dla wielu dziedzin życia. Służy to konsolidacji społeczności lokalnych; ich utożsamianiu z małymi ojczyznami i pracy dla ich rozwoju. Postawy takie z całą pewnością przyczyniają się też do rozwoju turystyki, zagrożeniem dla której jest podobieństwo – jednolitość obyczajów, obiektów, ulic, osiedli, dzielnic, miejscowości, regionów, krajów...

„Z postępem cywilizacyjnym zmieniają się i nikną różnice w trybie życia, zwyczajach i obyczajach, które naród od narodu oddzielały. Był lepszy i oświata, przemysł i handel, ułatwienia środków komunikacji zaprowadza między narodami pewną jednostajność i tworzy z nich wielkie społeczeństwo”.⁵ Gdyby nie nieco archaiczny język, dzisiejszy czytelnik nie rozpoznałby, że słowa te, pochodzące sprzed ponad 150 lat, oznaczały już wówczas troskę o zachowanie różnorodności i to w bardzo wielu jej przejawach.

Podobnie myśleli twórcy polskiej turystyki i krajoznawstwa, ściśle powiązanych z nurtem regionalnym, m.in. w latach 20. i 30. XX w. Aleksander Patkowski, organizator powszechnych kursów regionalnych dla nauczycieli, działacz Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego⁶, który w swoich publikacjach podkreślał doniosłe znaczenie wartości kulturowych, postrzeganych z perspektywy nie tylko kraju, ale także jego poszczególnych regionów⁷. I dziś trudno nie zgodzić się ze spostrzeżeniami A. Patkowskiego „Na terenie ograniczonym przez warunki naturalne, gospodarcze i historyczne, na obszarze, w którym człowiek zrósł się z całą skalą osobistych przeżyć i doświadczeń, w miniaturze ujawnia się encyklopedyzm zagadnień, które interesują krajoznawstwo...”, które ujął w dziele „W hołdzie dla ziemi rodzinnej”⁸, którego aktualność przetrwała do dziś.

Świadomość wobec wartości turystyki⁹ zarówno wśród jej uczestników, jak też organizatorów zwiększa się, co obrazują dane statystyczne. Obserwację stale wzrastającego zakresu oferty turystycznej, naocznie potwierdza choćby udział w targach turystycznych, czy też znaczna frekwencja, zwłaszcza w popularnych centrach turystyki. Pojawiają się jednak jednocześnie dysfunkcje związane z nadmierną koncentracją tego zjawiska w czasie i przestrzeni, a jednocześnie atrakcyjne tereny z różnych przyczyn nie są niekiedy uwzględniane w programach turystycznych. Przed władzami państw, regionów,

⁵ *Dawne obyczaje i zwyczaje szlachty ludu wiejskiego w Polsce i w ościennych krajach.* (1860), Nakładem F.S. Dmochowskiego, Warszawa. Współautorami pracy zbiorowej byli m.in. etnograf Łukasz Gołębiowski (1773-1849) oraz ks. Jędrzej Kitowicz (1727-1804), historyk i pamiętnikarz.

⁶ Zob. np. B. Boczukowa, *Aleksander Patkowski twórca polskiego regionalizmu* http://www.eid.edu.pl/archiwum/2000,98/wrzesien.161/aleksander_patkowski_-Akademia Pedagogiczna, Siedlce 2009.

⁷ B. Boczukowa, dz. cyt.

⁸ A. Patkowski, *W hołdzie ziemi rodzinnej*, Warszawa 1958, s. 20. A. Patkowski drobniawo ujął funkcję turystyki i krajoznawstwa, pisząc m.in. „Od własnego środowiska wychodząc lepiej i wszechstronnie regionalizm krajoznawczy obejmuje i fizjografię kraju (geografię, geologię, gleboznawstwo, hydrologię, klimatologię, florę i faunę) i wiedzę o człowieku w związku z przyrodą (antropologią, prehistorią, osadnictwem, etnografią, językoznawstwem, historią gospodarczą i polityczną; historią kultury, oświaty, wychowania, sztuki, plastyki, literatury i muzyki) i całą sferę praktycznego działania (komunikację, rolnictwo, przemysł, handel, oświatę i wychowanie, higienę społeczną) wraz z całokształtem zagadnień dotyczących administracji i obronności kraju.”

⁹ J. Kościelnik, *Podstawy turystyki.* w: *Materiały do samodzielnego studiowania,* http://www.almamer.pl/wyd_TiR_materiały_do_studowania.php (dostęp, grudzień 2014).

miast i gmin, a także organizacjami turystycznymi stale powstają nowe zadania. To m.in. konieczność aktywizacji mniej mobilnych grup społecznych do uprawiania turystyki (np. mieszkańców wsi); intensyfikacja działań zmierzających do tworzenia nowych ofert turystycznych, a przez to - bezpośrednio lub choćby tylko pośrednio – powstawania nowych miejsc pracy. To również potrzeba zmagania z niekorzystnymi stereotypami, przejawiającymi się choćby w utrwalaniu nieuzasadnionego dziś negatywnego wizerunku pewnych terenów, kreowanych jako rzekomo nieatrakcyjne czy drogie; ograniczających napływ turystów itd.

Problemów stojących dawniej i dziś przed promotorami turystyki jest coraz więcej. Towarzyszą im choćby i dziś liczne pytania i dylematy. Jak wpływać na właściwe oblicze (a właściwie oblicza) turystyki? Jak współtworzyć swoistą modę na turystykę uprawianą od najmłodszych lat i jak polemizować z przejawami „mody”, które mogą (ale nie zawsze muszą) być uznawane za mało rozsądne¹⁰. Potrzebna była i jest profesjonalna polityka turystyczna. Uczestnictwo w różnych formach turystyki i wypoczynku, napotykało i napotyka na różne bariery. Według zasłużonego działacza turystyki i pioniera wyższego szkolnictwa w tej dziedzinie, profesora Janusza Merskiego i prowadzącej od lat badania nad turystyką młodzieży doktor Justyny Kościelnik nie są to jedynie bariery finansowe¹¹, choć one są (i zresztą dawniej bywały) szczególnie akcentowane. W wyniku analiz przeprowadzanych w ALMAMER Szkole Wyższej w Warszawie pod kierunkiem wymienionych wyżej badaczy, można potwierdzić, że czynnikami ograniczającymi udział w turystyce są zwłaszcza deklarowany brak czasu wolnego (a może też brak umiejętności jego wygospodarowania?), brak potrzeb wyższego rzędu (które może nie zostały one skutecznie wygenerowane?), niedostatek lub nawet brak wzorców uprawiania turystyki. W odniesieniu do zagranicznej turystyki wyjazdowej pojawiają się – obok niedostatku środków finansowych - takie zagrożenia uczestnictwa, jak: brak znajomości języka obcego i obyczajów innych krajów; niedostatek wiedzy o sytuacji politycznej, bezpieczeństwie i zagrożeniach zdrowotnych w innych krajach.¹²

Twórcom, współtwórcom a także beneficjentom polityki turystycznej powinna towarzyszyć pełna świadomość wobec wszechstronnych wartości tej dziedziny życia społecznego i gospodarczego; wraz ze świadomością szans i zagrożeń dla jej rozwoju.¹³ Wobec pojawiających się różnych sposobów zagospodarowywania coraz bardziej deficytowego czasu wolnego od pracy,

¹⁰ Np. modzie na uprawianie różnych ekstremalnych form turystyki powinny towarzyszyć: szkolenia oraz profilaktyka w zakresie bezpieczeństwa.

¹¹ J. Merski, J. Kościelnik, *Bariery utrudniające aktywny udział w turystyce*, w: Z. Krawczyk, E. Lewandowska-Tarasiuk, J.W. Sienkiewicz (red.), *Bariery kulturowe w turystyce*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2007, s. 91-96.

¹² Tamże, s. 93-94.

¹³ Zob. np. Z. Dziubiński (red.), *Aksjologia turystyki*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2006; Zob. też Z. Krawczyk (red.), *Aksjologia podróży*, ALMAMER Szkoła Wyższa, Warszawa 2012.

nauki, obowiązków rodzinnych, uwidaczniają się zagrożenia dla turystyki¹⁴. Nie zawsze np. brak uczestnictwa w turystyce (choćby w krótkich wycieczkach) wynika z niedostatku środków finansowych; częściej może z braku przyzwyczajenia do korzystania z dobrodziejstw tej pożytecznej formy zagospodarowania czasu.

Szczególną rolę odgrywają zróżnicowane formy turystyki aktywnej¹⁵ propagowanej w Polsce przez szcycące się wieloletnim doświadczeniem, organizacje pozarządowe, a także coraz częściej przez komercyjne podmioty turystyczne.¹⁶ Jak zauważa Justyna Kościelnik turystyka aktywna nie stawia turystom tak wielu formalnych wymagań jak turystyka kwalifikowana¹⁷, poza tym jej uprawianie (choćby w najbliższym sąsiedztwie miejsca zamieszkania) nie wiąże się ze znaczącymi nakładami finansowymi.¹⁸ Wartości turystyki kwalifikowanej¹⁹, połączone ze wzrastającą jej popularnością, winny skłaniać podmioty turystyki komercyjnej do rozszerzenia oferty z tego zakresu, a odpowiednie instytucje – do intensyfikowania działań promocyjnych.

Czym jest polityka turystyczna

Pojęcie polityki turystycznej upowszechniało się w Polsce od lat 70. XX w. W okresie wcześniejszym w obiegu był częściej termin „propaganda turystyczna”²⁰, który teraz jest pojmowany jako tylko jedno z narzędzi polityki turystycznej. Tymi narzędziami są m.in.: wpływ na kształtowanie wymiaru czasu wolnego; tworzenie prawa; dotacje i subwencje; inwestycje, kredyty, ulgi, szkolenia i dokształcanie, informacja i promocja²¹. Ich rola i znaczenie, a przede wszystkim formy, zmieniają się coraz szybciej z biegiem lat. Niekiedy jednak animatorzy współczesnej turystyki zapominają (lub może nie chcą pamiętać) o

¹⁴ Tymi zagrożeniami są m.in. nadmierne korzystanie z telewizji czy internetu, bezcelowe wędrowki młodzieży po supermarketach, a nawet bogactwo imprez w dużych miastach, powodujące, że ich mieszkańcy nie decydują się np. na rodzinny wyjazd w plener – spostrzeżenie J.P.Piotrowskiego.

¹⁵ J. Kościelnik, *Turystyka aktywna w programach Zielonych Szkół*, w: Zeszyty Naukowe ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, nr 3 (43), Warszawa 2006, s. 129-144.

¹⁶ J. Merski, J. Warecka, *Turystyka kwalifikowana, turystyka aktywna*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna Warszawa 2009.

¹⁷ J. Kościelnik, *Turystyka aktywna w programach Zielonych Szkół*, w: Zeszyty Naukowe ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, nr 3 (43), Warszawa 2006, s. 130. Przez analogię do sportu turystykę aktywną można porównać do sportu masowego – sportu dla wszystkich, a turystykę kwalifikowaną – do sportu kwalifikowanego, obwarowanego określonymi regułami, chociaż w turystyce kwalifikowanej unika się współzawodnictwa i nie mierzy się rekordów”.

¹⁸ Spostrzeżenie J.P.Piotrowskiego, w czasie studiów geograficznych na Uniwersytecie Warszawskim, w latach 70. XX w. kierującego w ramach Zrzeszenia Studentów Polskich turystyką akademicką na Wydziale, organizatora nisko kosztowych wycieczek i rajdów po terenach o małej frekwencji turystycznej.

¹⁹Zob. np. J. Kościelnik, *Turystyka kwalifikowana – geneza, definicje, funkcje*. w: Materiały do samodzielnego studiowania, http://www.almamer.pl/wyd/TiR_materiały_do_studiowania.php (dostęp, grudzień 2014)

²⁰ Należy przypuszczać, że zaprzestano stosowania tego określenia, znanego już w latach 20. i 30. XX wieku w kolejnych dekadach z uwagi na nie najlepsze skojarzenia ze skompromitowaną propagandą polityczną okresu PRL.

²¹ Zob. m.in.: G. Gołębski, *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo PWN, Poznań 2002; Z. Kruczek, B. Walas, *Promocja i informacja turystyczna*, Proksenia, Kraków 2003; J. Merski, J.P.Piotrowski *System informacji a ruch turystyczny*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2009; J.P.Piotrowski, M. Traczyk *Promocja i informacja turystyczna. Wybrane zagadnienia*, Instytut Turystyki, Kraków 1999.

dorobku poprzedników, odkrywając prawdy już dawno odkryte, ponosząc zbyteczne koszty.

Jedną ze starszych definicji polityki turystycznej zaproponował w 1979 r. Aleksander Kornak²². W jego opinii to „działalność, która polega na kształtowaniu stosunków społeczno-ekonomicznych w sferze obsługi turystycznej, na wyznaczaniu celów tej dziedzinie, kształtowaniu wielkości, struktury i dynamiki ruchu turystycznego (...) oraz na bieżącym kierowaniu turystyką...”.²³ Dziś definicja ta, sformułowana przez wybitnego znawcę zagadnień turystyki, z pewnością nie w pełni przystaje do realiów gospodarki rynkowej oraz samorządności na poziomie lokalnym i regionalnym.²⁴ Natomiast Stanisław Wodejko uważał, że polityka turystyczna jest to „działalność polegająca na określaniu celów ekonomicznych, politycznych, społecznych i kulturalnych związanych z rozwojem turystyki; uzyskiwaniu wszechstronnych pozytywnych efektów wynikających z istnienia popytu i podaży; dążeniu do zaspokojeniu potrzeb społecznych w zakresie uprawiania turystyki i precyzowania środków niezbędnych do realizacji wymienionych celów”.²⁵ Autor słusznie podkreślał służebną rolę turystyki wobec szeroko rozumianych potrzeb społecznych, uwzględniającą „rosnący popyt na tę formę spędzania wolnego czasu”.²⁶ Natomiast na podkreślenie zasługują słowa o „istnieniu podaży i popytu” zakładające hipotetyczne sytuacje (obszar, środowiska społeczne), w których nie istniałyby te kategorie lub – co bardziej prawdopodobne – nie zostały one rozpoznane bądź wykreowane. Analiza takich sytuacji, połączona z formułowaniem konkretnych wniosków, jest ważnym zadaniem dla kreatorów i realizatorów polityki turystycznej. Również w tej definicji nie zawarto czytelnych odniesień do polityki turystycznej, która powinna być w dużym stopniu realizowana na poziomie regionalnym i lokalnym. Powodem był zapewne fakt, że w 1997 r. nie istniały jeszcze regionalne i lokalne struktury organizacyjne integrujące: samorządy, branżę turystyczną i wszystkie inne

²² A. Kornak, *Ekonomika turystyki*, PWN, Warszawa 1997, s.143.

²³ Tamże.

²⁴ Gwoli prawdzie historycznej trzeba jednak przypomnieć, że już w latach 70. XX w. istniały w Polsce namiastki samorządności w dziedzinie turystyki. Były nimi wojewódzkie porozumienia terenowo-branżowe gospodarki turystycznej, (skupiające hotele, biura podróży, pionery gospodarcze organizacji społecznych), które były wprawdzie strukturami obligatoryjnymi, jednak ich opinie były brane pod uwagę przez kolejne urzędy centralne właściwe w sprawach turystyki. Nadto porozumienia te tworzyły wspólne fundusze przeznaczane na promocję i informację turystyczną. Informacja własna autora, reprezentującego w latach 80. XX w. Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej, uczestnika wielu konferencji ww. struktur. Powyższe struktury wyprzedziły w czasie i były w pewnym stopniu poprzednikami późniejszej Polskiej Federacji Organizacji Turystycznych a następnie izb turystyki.

²⁵ Zob. S. Wodejko, *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Prywatna Wyższa Szkoła Handlowa, Warszawa 1997, s.170. Definicja ta bywa bardzo często niedokładnie cytowana w różnych platformach internetowych. Pojawiające się sformułowanie o „uzyskaniu” [zamiast „uzyskiwaniu” - podkreślenie autora] wszechstronnych pozytywnych efektów...” całkowicie wypacza ideę, gdyż nie można mówić o trwałym uzyskaniu pozytywnych efektów, a troska o ich utrzymywanie powinna mieć charakter stały. Podkreślenie autora. Zob. J.P.Piotrowski, *Dzieje samorządu turystyki* [w:] *Gazeta Jubileuszowa Polskiej Izby Turystyki*, Warszawa 2009, s. 21-23.

²⁶ Wydaje się jednak, że sformułowanie „spędzanie” wolnego czasu powinno być trwale wyeliminowane i zastąpione bardziej trafnym „zagospodarowaniem” lub „wypełnianiem” tego czasu. Zob. J.P.Piotrowski, *Trudne wybory polskich organizacji turystycznych w obliczu zmian na przykładzie Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego*, w: Z.Dziubiński, P. Rymarczyk (red.) *Kultura fizyczna a zmiana społeczna AWF, Salezjańska Organizacja Sportowa*, Warszawa 2014.

podmioty zainteresowane rozwojem turystyki.²⁷ W opinii autora tego artykułu, propozycje integracji, początkowo odbierane były być może jako próba powrotu do centralnego sterowania (nazywanego w latach PRL łagodniej brzmiącą „koordynacją”). Stąd widoczne były w pierwszych latach po 1989 r. opory i wątpliwości co do celowości udziału w procesach integracyjnych ze strony części reprezentantów branży turystycznej²⁸.

Wobec braku wyspecjalizowanych struktur skupiających wokół rozwoju turystyki branżę i inne instytucje inicjatywę podjęły organizacje pozarządowe związane jednocześnie z praktyką i środowiskiem naukowym, np. Polskie Stowarzyszenie Turystyki²⁹ i Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju Turystyki³⁰. Warto podkreślić, że zanim powstały podstawy prawne tworzenia regionalnych i lokalnych organizacji turystycznych, utworzono pierwsze, nie istniejące już dziś stowarzyszenia „Turystyczna Szóstka” (na Ziemi Kłodzkiej), Turystyczny Związek Gmin Świętokrzyskich i Ponidzia czy działające nadal „Turystyczne Kaszuby”.

W 2007 roku, Władysław W. Gaworecki, podkreślając trudności wynikające z precyzyjnego sformułowania definicji polityki turystycznej (m.in. wobec jej heterogenicznego charakteru), napisał, że jest to *„działalność polegająca na zaspokojeniu potrzeb turystycznych społeczeństwa, racjonalnym wykorzystaniu zasobów pracy i kapitału w sferze gospodarki turystycznej z poszanowaniem środowiska przyrodniczego, kształtowanie z punktu widzenia turystyki optymalnych rozmiarów i struktury ruchu turystycznego oraz koordynowaniu rozwoju turystyki z uwzględnieniem jej funkcji i różnorodnych związków z innymi sferami życia kraju”*. Tenże autor bardzo słusznie zaproponował również określenie krótsze *„świadome popieranie i kształtowanie turystyki przez różnego rodzaju instytucje i organizacje”*.³¹ Takie ujęcie było w tym okresie w pełni uzasadnione: owe różnorodne organizacje dopiero powstawały i kształtowały swój profil.

Według D. Szostaka polityka turystyczna to *„kształtowanie optymalnych rozmiarów i struktury ruchu turystycznego przy zastosowaniu praw ekonomicznych w sferze gospodarki turystycznej; koordynacja rozwoju turystyki z uwzględnieniem jej funkcji i różnorodności jej związków z innymi sferami funkcjonowania kraju, Jest to także działalność polegająca na określaniu celów ekonomicznych, politycznych, społecznych i kulturalnych związanych rozwojem turystyki; na uzyskiwaniu wszechstronnych efektów wynikających z istnienia popytu i podaży, dążeniem do zaspokojenia potrzeb społecznych. Zadania*

²⁷ Zob. J.P.Piotrowski, *Dzieje samorządu turystyki* [w:] Gazeta Jubileuszowa Polskiej Izby Turystyki., Warszawa 2009, s. 21-23.

²⁸ Spostrzeżenie autora.

²⁹ Temu celowi służyły m.in. konferencje i monografie pokonferencyjne. Zob. np. J.P. Piotrowski, *Obiekty kultury jako atrakcja turystyczna*. [w:] Kulturowe aspekty turystyki i gospodarki turystycznej. Materiały poseminaryjne, Polskie Stowarzyszenie Turystyki, Warszawa 1997, s. 61-68.

³⁰ Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju Turystyki Zob. www.swrt.pl. założone w 2005 r. przez prof. dr. Janusza Merskiego, pioniera niepublicznego szkolnictwa wyższego w dziedzinie turystyki.

³¹ Zob. W.W. Gaworecki, *Turystyka*, PWE, Warszawa 2007, s. 112.

polityki turystycznej mogą być realizowane przez podmioty międzynarodowe, państwowe organy ustawodawcze i wykonawcze, instytucje samorządowo-turystyczne, instytucje i inne podmioty wspierające rozwój turystyki oraz lokalne i regionalne podmioty polityki turystycznej".³²

Dwie poprzednie definicje, sprecyzowane w 2007 r. po dziesięciu latach od poprzednich, jednoznacznie odzwierciedlały nowe, bardzo korzystne warunki kreowania i promocji produktu turystycznego, powstałe m.in. w wyniku postępującej demokratyzacji i rozwoju różnych form dobrowolnej integracji na poziomie regionalnym i lokalnym. W pierwszej dekadzie XXI stulecia zaczęły powstawać i szybko rozwijać się różne stowarzyszenia partnerstwa publiczno-prywatnego, m.in. regionalne i lokalne organizacje turystyczne.³³ Podjęto też działania zmierzające do odbudowy i zreformowania polskiego systemu informacji turystycznej.³⁴ Autorzy zakładali ścisłą współpracę Polskiej Organizacji Turystycznej z jednostkami samorządu terytorialnego a po latach z satysfakcją można stwierdzić, że propozycja ta spotkała się z dużym zainteresowaniem.³⁵

Jacek Borzyszkowski, zgadzając się opiniami większości wspomnianych autorów, twierdzi, że „politykę turystyczną wyznacza historyczny stosunek państwa do rozwoju turystyki, mogący przybierać formę odniesienia neutralnego, neutralnego lub pozytywnego”³⁶. Obserwacje wskazują, że stosunek ten może uzewnętrzniać się identycznie, ale też i odmiennie w odniesieniu do działań podejmowanych na poziomach lokalnych i regionalnych, przy czym nie zawsze deklarowane pozytywne podejście decydentów lokalnych do tej dziedziny pokrywa się z konkretnymi działaniami. Jednocześnie mogą pojawiać się i z pewnością będą pewne sprzeczności (a raczej różnice) w priorytetach interesów na poziomach: krajowym, regionalnym czy lokalnym, nie mówiąc już o sprzecznościach interesów podmiotów gospodarczych uczestniczących w grze rynkowej, a nawet o sprzecznościach interesów nie komercyjnych organizacji społecznych zabiegających o pozycję, mierzoną coraz częściej chyba nie tylko liczbą członków, ale skalą prestiżu.³⁷

Należy zgodzić się z wieloma wymienionymi autorami, że polityka turystyczna jest to świadome oddziaływanie państwa, samorządów i innych podmiotów na turystykę realizowane w ramach ogólnej polityki gospodarczej kraju polegającej na określaniu celów ekonomicznych i pozaekonomicznych

³² D. Szostak, *Polityka turystyczna*, Zob. Tenże, *Słowniczek*, w: A. Panasiuk (red.), *Ekonomika turystyki*, PWN Warszawa 2007, s. 158-180, 224

³³ Zob. np. A. Gordon (red.), *Turystyka w gminie i w powiecie*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2004. W pracy zbiorowej zaprezentowano min. liczne dobre praktyki z terenu Polski, przejawiające się w podnoszeniu atrakcyjności turystycznej gmin, które nie miały dotąd charakteru turystycznego.

³⁴ Zob. A. Gordon, R. Kunce, J.P. Piotrowski, B. Tekieli, J. Walasek (2004), *Polski system informacji turystycznej*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2004.

³⁵ Na temat roli samorządu terytorialnego w kreowaniu polityki turystycznej zob. *Aktualności Turystyczne*, Polska Organizacja Turystyczna, www.pot.gov.pl Tamże liczne studia przypadków.

³⁶ J. Borzyszkowski, *Polityka turystyczna państwa*, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2005, s.33-36.

³⁷ Spostrzeżenia autora.

oraz na doborze odpowiednich środków i metod niezbędnych do ich realizacji.³⁸ Owo oddziaływanie nie ma jednak i nie może mieć w żadnym przypadku cech nakazu lecz być pewną sugestią wspólnego działania w celu realizacji identycznych bądź jedynie zbieżnych celów.

Z punktu widzenia intencji władz państwowych i samorządowych można wyróżnić różne podejścia do zagadnień turystyki. To leseferyzm (oznaczający daleko idącą swobodę) jednak też często powodującą przypadkowość jej rozwoju³⁹; interwencjonizm (np. w politykę walutową, transportową), poprzez koncesjonowanie, dofinansowywanie, przeciwdziałanie powstawaniu monopolii; protekcjonizm (tworzenie warunków korzystnych np. dla własnego kraju); etatyzm (zwiększenie udziału państwa) oraz działania mające cechy form mieszanych.

Realizacja polityki turystycznej wymaga odpowiednich instrumentów, za pomocą których w zależności od zakładanych celów – władze państwowe lub regionalne, mogą i powinny jednocześnie wpływać na kształtowanie nie tylko podaży, ale także popytu turystycznego.

Turystykę można nazwać „ekologiczną fabryką” więzi wspierających rozwój regionalny. Tworzenie oferty turystycznej i jej promocja wymagały i wymagają zgodnej współpracy szeregu instytucji, organizacji i podmiotów gospodarczych. Współpraca ta ma zarówno aspekt merytoryczny (wypracowywanie i realizacja programów), jak też finansowy (gromadzenie środków finansowych, niezbędnych jako wkład własny choćby w sytuacji korzystania z funduszy Unii Europejskiej). Powstające więzi te, silniejsze i słabsze w różnych okresach, dawały i dają szansę przyspieszonemu rozwojowi gospodarczemu regionów i to nie tylko wynikające z rozwoju samej turystyki. Przykładem jest inicjatywa władz miasta Węgrowa „Zwierciadło pana Twardowskiego” służąca promocji atrakcji turystycznych, która w efekcie – poprzez spopularyzowanie miasta, przyczyniła się do zainteresowania tworzeniem nowych miejsc pracy także przez inwestorów różnych branż.⁴⁰ Do kształtowania programów promocji cennych inicjatyw, w tym wyróżniania innowacyjnych produktów turystycznych włączały się różne organizacje pozarządowe, skupiające przedstawicieli nauki i praktyki. Taką inicjatywą jest m.in. ogólnopolski konkurs „Wawrzyn Polskiej Turystyki” zorganizowany przez Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju Turystyki⁴¹ przy udziale merytorycznym ALMAMER Szkoły Wyższej. Cenną inicjatywą wspierającą agroturystykę było utworzenie Fundacji Wspomagania Wsi⁴² – organizacji

³⁸ Zob. www.wikipedia.pl (dostęp październik 2014).

³⁹ Trzeba tu zauważyć, że leseferyzm może być efektem świadomej polityki lub też pewnej asekuracji władz (zwłaszcza lokalnych), które z różnych powodów (np. braku przeświadczenia o potrzebie, lub braku przygotowania) mogą nie czuć się kompetentne do sugerowania konkretnych rozwiązań Hipotezy autora sformułowane na podstawie wieloletnich obserwacji i rozmów.

⁴⁰ Rozmowa autora z zastępcą burmistrza Węgrowa, Jadwigą Snopkiewicz (wrzesień 2014).

⁴¹ Zob. www.wawrzynpolskiejturystyki.pl (stan listopad 2014).

⁴² <http://www.fundacja Wspomagania Wsi.pl/> (stan listopad 2014).

pozarządowej zajmującej się rozwojem obszarów wiejskich w Polsce, powołanej dekretem księdza prymasa Józefa Glempa w 1999 r.⁴³

Z dziejów integracji „do” i „dla” turystyki

Tworzenie oferty turystycznej, uprawianie spójnej polityki turystycznej, wymagały i wymagają dobrowolnej integracji, zgodnej współpracy wielu instytucji, organizacji i osób. W opinii Tadeusza Łobożewicza i Grzegorza Bieńczyka, powstawanie stowarzyszeń branżowych oraz lokalnych i regionalnych organizacji społecznych rozpoczęło proces kształtowania podstaw organizacyjnych turystyki i krajoznawstwa. Najstarsze ze stowarzyszeń regionalnych i lokalnych powstały w początkach XX wieku w zachodniej Europie i nie miały na ogół czytelnych powiązań z działalnością komercyjną w tej sferze. Była to więc przede wszystkim integracja „do” turystyki, mająca na celu jednanie zainteresowanych uprawianiem turystyki, a z pewnością także do przekonywania innych do tej wartościowej formy zagospodarowania wolnego czasu.

Na ziemiach polskich proces ten można podzielić na trzy etapy⁴⁴. Pierwszy, trwający od powołania Galicyjskiego Towarzystwa Krajoznawczego (1873) do końca pierwszej wojny światowej, przebiegał w latach niewoli. Początkowo warunki pozwalające na powstawanie organizacji turystycznych na ziemiach polskich istniały jedynie na terenie Galicji. W zaborze rosyjskim, po upadku powstania styczniowego, nastąpił okres wzmożonego ucisku, w związku z czym żadna polska organizacja, która w jakikolwiek sposób nawiązywałaby do polskich tradycji narodowych, była nie do pomyślenia⁴⁵. Powstałe natomiast: w 1878 r. Warszawskie Towarzystwo Wioślarskie, a w 1886 r. Warszawskie Towarzystwo Cyklistów, organizowały – obok dopuszczalnych przez zaborcę imprez sportowych – także legalne i półlegalne wycieczki turystyczne. Dopiero w 1906 r. zawiązało się Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (PTK). W tymże roku zaczęły powstawać lokalne organizacje propagandy turystycznej, wspierane przez władze miejscowe. Wspomniane organizacje nie miały jednak szerszego zasięgu oddziaływania. Warto zauważyć, że nowe stowarzyszenia (a także i samo PTK) miały również na celu wychowywanie „dla” turystyki, gdyż zachęcały też do rozwoju usług turystycznych, otwierania pensjonatów, oprowadzania wycieczek, prowadzenia punktów informacyjnych itd.

W drugim etapie rozwoju polskiej turystyki, w okresie międzywojennym, obok PTT i PTK rozwijały się liczne organizacje turystyczne o charakterze lokalnym lub środowiskowym. Ważną rolę pełniły Związek Polskich

⁴³ Misją Fundacji jest wspieranie inicjatyw gospodarczych, społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi i małych miast oraz inicjatyw związanych z poprawą infrastruktury technicznej obszarów wiejskich. Fundacja zajmuje się również promocją turystyki wiejskiej. Zob. np. J.P.Piotrowski, W. Idziak, *Kultura bogactwem turystyki wiejskiej*, Warszawa 2001.

⁴⁴ T. Łobożewicz, G. Bieńczyk, *Podstawy turystyki*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2001, s. 21. Etap ten obejmuje – wg tych autorów – lata 1873–1918. Kolejne etapy wyznaczają lata 1918–1939 i okres po 1945 r.

⁴⁵ Z. Kulczycki, *Zarys historii turystyki w Polsce*, Warszawa 1967, s. 70.

Towarzystw Turystycznych (1927–1938) i, powstała z inicjatywy władz państwowych, Liga Popierania Turystyki (1935). Członkowie PTT i PTK w różnych okresach korzystali z finansowej pomocy władz państwowych, które jednak – zwłaszcza w latach 30. XX w. – usiływały coraz intensywniej ingerować w ich pracę.⁴⁶

Pierwszym, i jedynym aż do 1918 r., organem powołanym celem zarządzania (ziemiach właściwie udziałem w zarządzaniu) turystyką na ziemiach polskich był powstały w 1906 r. w Galicji⁴⁷ Krajowy Związek Turystyczny⁴⁸, którego zadaniem było ożywienie turystyki przyjazdowej na ziemiach polskie. Organizacja ta pracowała w dużym stopniu siłami społecznymi, współpracując z Polskim Towarzystwem Tatrzańskim. O rozmachu działalności świadczył fakt rozesłania w latach 1910–1913 ponad 60 000 egzemplarzy przewodników po Polsce do wielkich ośrodków miejskich w Europie. Mimo protektoratu ministra W. Zaleskiego, w opinii działaczy Związku nie udało się pozyskać odpowiedniej liczby członków, co miało wpływ na zasięg oddziaływania i budżet.⁴⁹ Współtwórcą zorganizowanych form turystyki był zasłużony działacz PTT i PTK, dr Mieczysław Orłowicz (1881–1959)⁵⁰, założyciel Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie (1906), a od 1919 r. kierownik Referatu Turystyki Ministerstwa Robót Publicznych. Był on bodaj jedyną osobą mającą wyrazisty wpływ na kształt polskiej turystyki, zarówno w okresie zaborów, międzywojennym a także po 1945 r.

Ważnym wydarzeniem dla propagowania Polski jako celu przyjazdów turystów zagranicznych, ale także turystyki krajowej, stała się Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu (1929). W trakcie tej wielotematycznej wystawy zaprezentowano m.in. osiągnięcia Polski w dziedzinie komunikacji, kultury fizycznej i turystyki.⁵¹ O przygotowaniach do Wystawy i jej efektach na bieżąco informował m.in. „Przegląd Turystyczno-Uzdrowiskowy”.⁵² W tym okresie coraz częściej podnoszono konieczność większej konsolidacji i wzmocnienia polskiej branży turystycznej, której wysiłki były bardzo rozproszone. Uważano,

⁴⁶ J. Gaj, *Dzieje turystyki w Polsce*, wyd. II, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa.2008.

⁴⁷ M. Durmała, *Zarys rozwoju turystyki austriackiej do powstania Krajowego Związku Turystycznego w Galicji*, „Zeszyty Naukowe” AWF Kraków 2004, nr 85.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ Zob. *Krajowy Związek Turystyczny*, „Wieś i Dwór”, R. 1913, z. 1, s. 16. Prywatne czasopismo „Wieś i Dwór”, ukazujące się w Warszawie w latach 1912–1915, kierowane przede wszystkim do ziemiaństwa, było orędownikiem turystyki.

⁵⁰ Doktor prawa, historyk sztuki, absolwent UJ oraz uczelni w Paryżu, Pradze i Wiedniu. Twórca i prezes Akademickiego Klubu Turystycznego we Lwowie (1906), Stowarzyszenia Polskiej Akademickiej Młodzieży Postępowej „Życie” we Lwowie (1908). Pierwszy polski urzędnik państwowy w zakresie turystyki i sportu, kierownik Referatu Turystyki Ministerstwa Robót Publicznych (1919–1932) i Wydziału Turystyki Ministerstwa Komunikacji (1959). Współtwórca ruchu turystycznego. Pierwszy prezes Polskiego Związku Atletycznego, wiceprezes Polskiego Związku Kajakowego, działacz Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, członek władz Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Autor przewodników i programów rozwoju turystyki, twórca tras turystycznych, działacz ruchu olimpijskiego. Zob. T. Kowalik, *Życie dla turystyki, krajoznawstwa i sportu. Mieczysław Orłowicz 1881-1959*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2009..

⁵¹ *Co zobaczymy na Powszechnej Wystawie Krajowej?*, „Przegląd Turystyczno-Uzdrowiskowy” 1929, nr 2, s. 17–21. W trakcie tej Wystawy zorganizowano specjalny dział poświęcony prezentacji dorobku stowarzyszeń wychowania fizycznego, organizacji turystycznych i taternictwa.

⁵² Wydawcą tego czasopisma (1929–1931) było Polsko-Amerykańskie Towarzystwo Turystyczne, organizacja o charakterze komercyjnym, prowadząca własne biuro podróży, jednocześnie wypełniająca misję promotora turystyki do Polski.

że Powszechna Wystawa Krajowa powinna przyczynić się do oczekiwanej integracji.⁵³ W rzeczywistości nadal zagadnieniami turystyki zajmowały się liczne ministerstwa i organizacje, których zadania niekiedy się dublowały.⁵⁴

Obiektywne oceny funkcjonowania polskiej administracji państwowej i samorządowej oraz organizacji społecznych okresu międzywojennego pojawiają się bardzo rzadko. Zgodnie z ogólnoeuropejskimi tendencjami tego okresu na turystykę patrzono przede wszystkim ze strony polityki społecznej (organizacja wypoczynku), jak też elitarne zjawisko mające na celu zaspokajanie potrzeb w zakresie podróży, działalność tym pozyskiwaniu turystów zagranicznych. Jeśli działalność społeczna w tej sferze zasługiwała na duże uznanie, to jednak w opinii współczesnych badaczy w bardzo niskim stopniu dostrzegano gospodarczą rolę tej dziedziny⁵⁵. Zauważa to m.in. Jacek Borzyszkowski, który wśród słabości polityki turystycznej⁵⁶ tamtych lat dostrzegał m.in.: rozproszenie zagadnień gospodarki turystycznej pomiędzy poszczególne resorty. Przemysłu i Handlu, Spraw Zagranicznych, Komunikacji, Skarbu); niskie nakłady na turystykę.⁵⁷ Natomiast już wcześniej Roman Łazarek uważał, że *„W Polsce w okresie międzywojennym sytuacja na szczeblu regionalnym i lokalnym wyglądała jeszcze gorzej niż w przypadku organów centralnych(...) Gdy w wielu krajach efektywnie rozwijała się praca samorządów w dziedzinie turystyki, w Polsce – jak można stwierdzić na podstawie różnych dokumentów (...) obserwowano zjawisko całkowicie odwrotne”*⁵⁸

Zwłaszcza ta ostatnia, z pewnością dość surowa ocena, wynikająca być może z obowiązujących w tamtym okresie standardów politycznych, nakazujących surową krytykę okresu kapitalizmu, była jednak poparta obnażeniem faktów niefrasobliwego gospodarowania niewielkimi zasobami finansowymi przeznaczonymi na propagowanie turystyki. Uwidaczniało się to m.in. organizowaniem wyjazdów zagranicznych ówczesnych decydentów polskiej turystyki zamiast propagowania turystyki przyjazdowej do kraju.⁵⁹ Trudno jednak nie zauważyć osiągnięć lokalnych związków turystycznych, m.in. w Toruniu, Gdyni, Zakopanem, Katowicach i w Warszawie, których założyciele pracowali nie zawsze w sprzyjających uwarunkowaniach zewnętrznych i borykali się z trudnościami finansowymi. Wydawano liczne publikacje, organizowano punkty informacyjne, uczestniczono w wystawach i targach – w miarę dysponowania odpowiednimi środkami finansowymi. Były

⁵³ Z bieżących zagadnień polskiej turystyki, „Przegląd Turystyczno-Uzdrowiskowy” 1929, nr 2, s. 27.

⁵⁴ Liczba jednostek organizacyjnych wzrastała. W związku z przygotowaniem do Powszechnej Wystawy Krajowej utworzono w 1929 r. Podkomisję Hotelarstwa przy Ministerstwie Przemysłu i Handlu, której celem było m.in. wyjednanie korzystnych kredytów dla inwestorów hotelarstwa. W Ministerstwie Robót Publicznych zintensyfikowano pracę Komisji Wydawniczo-Propagandowej, natomiast Międzyministerialną Komisję Turystyczną ustanowiono przy Ministerstwie Skarbu. Zob. M. Szachówna, *Turystyka wczoraj i dziś*, „Przegląd Turystyczno-Uzdrowiskowy” 1929, nr 4, s. 1–2.

⁵⁵ J.P. Piotrowski, *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze w latach 1950-1989*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2012.

⁵⁶ Nie używano wówczas powszechnie tego określenia – przypomnienie autora.

⁵⁷ J. Borzyszkowski, *Polityka turystyczna państwa*, Politechnika Koszalińska, Koszalin, 2005, s. 17-19.

⁵⁸ Zob. R. Łazarek, *Ekonomia i organizacja turystyki*, PWN, Warszawa 1972, s. 274.

⁵⁹ R. Łazarek, dz. cyt. s. 285. Trzeba jednak zauważyć, że te wyjazdy mogły mieć dla polskiej branży turystycznej charakter edukacyjny. Zjawisko jest godne bliższego zbadania i bezstronnej oceny.

też i inne pożyteczne inicjatywy, choćby propagowanie przez Polskie Koleje Państwowe tanich wycieczek szkolnych do Poznania, Gniezna, Krakowa, Częstochowy. Świetnym przykładem była organizacja wycieczek na teren wykopalisk archeologicznych do Biskupina, masowych w okresie przedwojennym. Po znaczących odkryciach archeologicznych na tym terenie postawiono pierwsze rekonstrukcje prasłowiańskich budowli, zorganizowano ekspozycję archeologiczną, wykonano modele osady i poszczególnych obiektów, postawiono dwa pomosty widokowe dla coraz większej rzeszy turystów odwiedzających Biskupin.⁶⁰ Powstało schronisko turystyczne i gospoda. Do wojny wykopaliska biskupińskie zwiedziło około 400 000 osób (!), również z zagranicy, wśród których znajdowało się wiele znakomitości ze świata kultury i nauki⁶¹.

Okres drugiej wojny światowej całkowicie przerwał działalność organizacji turystycznych, a liczni ich członkowie zginęli bezpośrednio w działaniach wojennych lub też pod ich wpływem. Zniszczeniu uległa w dużym stopniu baza materialna stowarzyszeń: biblioteki i kolekcje muzealne oraz obiekty noclegowe. Najeźdźcy hitlerowscy dążyli do wyeliminowania polskiej inteligencji. Społeczeństwo poniosło ogromne straty moralne i materialne.

Po drugiej wojnie światowej

Trzeci etap dziejów polskiej turystyki był zróżnicowany. W latach 1945–1949 turystyka rozwijała się w strukturach zbliżonych do funkcjonujących przed II wojną światową. Wznowiły pracę przedwojenne organizacje, wśród nich PTT i PTK. Ingerencja władz państwowych w ich działalność była w tym okresie stosunkowo ograniczona. Deklarowana przez władze Polski Ludowej tolerancja wobec dawnych organizacji, coraz częściej krytykowanych jako elitarne i wsteczne, miała jednak charakter przejściowy. W opinii Jerzego Gaja, „*polska lewica zdawała sobie sprawę z konieczności legitymizacji narzuconej władzy przez nawiązywanie do niektórych, istniejących instytucjonalnych form przed 1939 r., które mogły także pomóc w realizacji socjalistycznych treści w warunkach Polski Ludowej*”⁶². Stosunek władz Polski Ludowej do dawnych organizacji uległ szybkiej zmianie, systematycznie następowało ograniczanie ich działalności, ostatecznie prowadzące do zawieszenia Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży oraz likwidacji m.in. Polskiej Y.M.C.A. i Związku Harcerstwa Polskiego. Po latach ocenia się, że ta szybka sowietyzacja życia

⁶⁰ Zob. www.biskupin.pl (stan listopad 2014).

⁶¹ Tamże.

⁶² Zob. J. Gaj, *Powstanie i pierwsze lata działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (1950–1956)*, w: *Badania własne na rzecz jakości usług turystyczno-rekreacyjnych i hotelarstwo-gastronomicznych*, red. W. Siwiński, R.D. Tauber, E. Mucha-Szajek, Wyższa Szkoła Gastronomii i Hotelarstwa, Poznań 2010, s. 447. J. Gaj zauważył, że PTT i PTK były tolerowane przez nowe władze dłużej niż inne organizacje. Przyczyną był fakt, że PTT i PTK nie były powiązane z żadną partią polityczną ani strukturami kościelnymi, nadto w przypadku PTT organizacja ta przed 1939 r. była w sporze z władzami sanacyjnymi.

społecznego i gospodarczego była w wielu przypadkach wynikiem nadgorliwości polskich władz⁶³. Do końca 1949 roku działał jeszcze samorząd gospodarczy, a Izba Przemysłowo – Handlowa w Częstochowie, realizując wytyczne IV Kongresu Turystycznego w Krakowie przygotowała w 1946 roku przewodnik po mieście⁶⁴ powierzony prywatnemu wydawcy i zrealizowany w ciągu dwóch miesięcy. Było to tempo bardzo szybkie, zważywszy na konieczność ręcznego składu tekstu, niemożliwe po uspołecznieniu poligrafii po 1949 r. Przewodnik wydano z inicjatywy Komisji Turystyki i Ruchu Pątniczego przy Izbie Przemysłowo – Handlowej w Częstochowie. Wkrótce zlikwidowano izbę, a dalsze porozumienie władz państwowych i kościelnych i turystyki stało się niemożliwe, a miasto czekało na kolejny przewodnik 12 lat, do roku 1958⁶⁵.

Dalsze istotne, niekorzystne, zmiany zachodziły na przełomie lat 1949/1950. Obok likwidacji samorządów terytorialnych, samorządów gospodarczych i postępującej nacjonalizacji sektora handlu i usług (w tym także hoteli i pensjonatów przejętych przez Fundusz Wczasów Pracowniczych), pojawiła się tendencja scentralizowania organizacji turystycznych, a przez to zapewnienia sobie przez władze wpływu na ich działalność. Uchwałą Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 1949 roku powołano Radę Turystyczną przy Ministerstwie Komunikacji.⁶⁶ Celem Rady Turystycznej było przede wszystkim, po poddaniu krytyce dotychczasowej działalności stowarzyszeń turystycznych, wypracowanie modelu jednolitej organizacji, funkcjonującej zgodnie z dyrektywami kierowniczej partii.⁶⁷

Masowy charakter turystyki po II wojnie światowej sprawił, że stała się ona ważnym elementem ogólnej polityki państwa⁶⁸, zgodnie z ówczesnymi zasadami sterowanej centralnie i podporządkowanej decyzjom politycznym kierowniczej partii. Pod wpływem władz, ale często także z własnej inicjatywy, PTTK czyli „nowe” zjednoczone Towarzystwo trwale angażowało się w proces organizacji i propagowania turystyki masowej w środowiskach m.in. zakładów pracy, osiedli mieszkaniowych, wojska, a następnie również w środowisku młodzieży szkolnej, co nastąpiło po przełamaniu początkowego oporu władz oświatowych. Jednak specyfika tej organizacji, obejmującej sieć oddziałów i kół terenowych, powodowała, że jednostki potrafiły zapewnić sobie w pewnym stopniu znaczną samodzielność, oczywiście w relacji do ówczesnych uwarunkowań. Wanda Skowron, historyk Towarzystwa, z perspektywy blisko

⁶³ J. Gaj, dz. cyt.

⁶⁴ *Przewodnik po Jasnej Górze, Częstochowie i okolicy*. Częstochowa. 1946.

⁶⁵ Zob. W. Zembrzuski, *Przewodnik po Częstochowie*, Oddział PTTK, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Częstochowa – Warszawa 1958.

⁶⁶ Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 12 lipca 1949 r. w sprawie powołania Rady Turystycznej przy Ministerstwie Komunikacji, Organizacja i działalność Rady Turystycznej, AAN 745 – Zespół Ministerstwo Komunikacji, s. 41.

⁶⁷ Tamże, s. 43–45. „Chodzi o wypracowanie właściwej organizacji, czynników nadzoru i czynników aktywu turystycznego. (...) W ten sposób, w oparciu o czynnik fachowy i czynnik społeczny, przyspieszone może być wkroczenie na drogę (...) odpowiadającą zadaniom turystyki ludowej”. Jednocześnie stwierdzono, że „Rada miała być czynnikiem społecznym, nieskrępowanym przez władze administracyjne”. Tamże, s. 43.

⁶⁸ W.W. Gaworecki, *Turystyka*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1994, s. 85.

60 lat od okresu powołania PTTK stwierdziła: „Dziś powinniśmy sobie zdać sprawę, że nie istniała inna droga: albo połączenie Towarzystw, albo całkowite zdanie na program bliźniaczo podobny do organizacji działających w Związku Radzieckim”⁶⁹. Z opinii Olafa Rogalewskiego⁷⁰ wynika, że ówczesne władze z przyczyn politycznych chciały w ogóle zlikwidować oba towarzystwa, ale ponieważ Fundusz Wczasów Pracowniczych nie potrafił sprawnie organizować aktywnych form wypoczynku, zdecydowano się na kompromis i połączenie PTT z PTK.

Organizacja turystyki w Polsce po 1945 r. przechodziła bardzo liczne przekształcenia⁷¹, W latach 1945–1952 zagadnienia turystyki znajdowały się w gestii Ministerstwa Komunikacji, a od 1952 r. – Komitetu do Spraw Turystyki. W 1954 r. nadzór nad tymże Komitetem przejął Główny Komitet Kultury Fizycznej⁷², a od 1960 r. Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki. Przesłanki częstych reorganizacji w sferze kultury fizycznej i turystyki, były – w opinii Z. Jaworskiego i J. Łysakowskiego⁷³ – bardzo różne, m.in.: ekonomiczne, ogólnie organizacyjne, zmierzające do wzmocnienia prestiżu, wynikające z zagrożenia likwidacją organizacji, wynikające z interesów określonych grup, z przyczyn personalnych, a także racjonalne – zmierzające do niezbędnych usprawnień.⁷⁴ Struktury organizacyjne zmieniały się także w odniesieniu do administracji państwowej stopnia wojewódzkiego i powiatowego. Nie zmieniał się kierunek polityki turystycznej, którą określała: centralizacja zarządzania i masowość uczestnictwa.⁷⁵

Zmiany nastąpiły po zniesieniu samorządów terytorialnych (1950). gdy w ramach tzw. jednolitego systemu administracji państwowej utworzono w latach 60. XX w. kolegialne komitety kultury fizycznej i turystyki przy prezydium rad narodowych. W latach 1973–1975 te kolegialne organy zostały przekształcone w wydziały kultury fizycznej i turystyki urzędów miast i gmin oraz prezydium wojewódzkich rad narodowych.⁷⁶ Po tzw. październikowej odwilży 1956 r. można było spotkać się z dość nieoczekiwanymi dziś spostrzeżeniami, m.in.

⁶⁹ W. Skowron, *PTTK w latach 1951–56*, w: *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego. Od PTK do PTTK*, Warszawa 2009, s. 111–112.

⁷⁰ O. Rogalewski, *PTTK a zagospodarowanie turystyczne*, „Ziemia” R. 2001, s. 133–138.

⁷¹ A. Nowakowski, *Zarządzanie turystyką na szczeblu lokalnym w Polsce w latach 1919–2000*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej* t. 7, red. L. Nowak, Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego Poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego, Gorzów Wielkopolski 2006., s. 277–286.

⁷² Uchwała Rady Ministrów nr 134, „Monitor Polski” 1954, A 32, nr 463 o podporządkowaniu Komitetu do Spraw Turystyki.

⁷³ Z. Jaworski, J. Łysakowski, *Makrostruktury w organizacji kultury fizycznej w Polsce w latach 1946–1980*, AWF Warszawa, Warszawa 1985, s. 139.

⁷⁴ Tamże. Zadziwiająca jest hierarchia tych przesłanek, w której zagadnienia merytoryczne znalazły w roku 1985 ostatnią pozycję. Nie określono tutaj stopnia samodzielności poszczególnych organizacji i instytucji, których wpływ na samostanowienie był w poszczególnych okresach bardzo zróżnicowany. – spostrzeżenie autora

⁷⁵ Głoszony powszechnie jednakowy dostęp do usług turystycznych i wypoczynkowych, nie miał odzwierciedlenia w prawdzie. Faworyzowano członków partii, podporządkowanych PZPR organizacji młodzieżowych i związków zawodowych. Zob. J.P. Piotrowski, *Uczestnictwo w turystyce i praca dla jej rozwoju szansą niwelowania nierówności społecznych*, [w:] *Kultura fizyczna a nierówności społeczne*, (Z. Dziubiński, red.), AWF, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2013.

⁷⁶ A. Nowakowski, *Zarządzanie turystyką na szczeblu lokalnym w Polsce w latach 1919–2000*, dz. cyt., s. 283.

dotyczącymi historycznych przemian turystyki. Np. L. Krynicki zauważył, np., że zwłaszcza w latach międzywojennych – obok relikwów feudalnych – rozwijała się turystyka właściwa państwu burżuazyjnym, a jednocześnie – na niewielką skalę – turystyka socjalna⁷⁷. Jednocześnie, wbrew oficjalnym poglądom władz, wspomniany autor stwierdzał, że turystyka masowa nie pojawiła się jako pierwsza w krajach demokracji ludowej, lecz w państwach kapitalistycznych. „Absencja krajów obozu socjalistycznego na drogach państw zachodnich [do niedawna – przypisek autora] nie pozwalała do niedawna Polakom oceniać zmian, jakie zaszły w światowej turystyce.”⁷⁸

Decentralizowanie zarządzania turystyką, deklarowane w latach 60. XX w. przez władze, nie ograniczało jednak ich wpływu na decyzje terenowe. W latach 70. XX w., w tzw. „dekadzie Edwarda Gierka”, władze państwowe w pewnym stopniu zweryfikowały swój stosunek do turystyki, do tej pory kojarzonej przede wszystkim z masowym wypoczynkiem i działalnością socjalną. W celu łagodzenia nastrojów społecznych położono nacisk na rozwój masowych form wypoczynku: sobotnio-niedzielnego (wprowadzono niektóre wolne soboty) i urlopowego. Jednocześnie, dostrzegając potrzebę tej decentralizacji powoływano już od lat 60. XX w. tzw. terenowe przedsiębiorstwa turystyczne podległe radom narodowym. Trzeba przyznać, że przedsiębiorstwa te, po latach niekiedy oceniane negatywnie, w wielu przypadkach w znacznym stopniu przyczyniły się do ożywienia turystyki krajowej, odegrały też dość dużą rolę w popularyzacji mało znanych i odwiedzanych miejscowości, zwłaszcza po reformie administracyjnej i powstaniu 49 województw. W latach 70. XX w. rozpoczął się etap gigantomanii, masowych imprez, przeważnie o wydźwięku politycznym. To początek tzw. okresu dynamicznego rozwoju gospodarczego Polski, związanego jednak z zaciąganiem znacznych kredytów.⁷⁹ Był to czas wielkich akcji propagandowych, zamierzających do „budowy drugiej Polski”.⁸⁰ Idea ta nie ominęła turystyki, dla której proponowano w Sudetach budowę „drugiego Zakopanego”.⁸¹ Wielkie akcje propagandowe tamtych lat, prowadzone były przez większość organizacji społecznych i młodzieżowych m.in. „PTTK dla Krakowa”, Akcja „Zamość”, Akcja „Frombork”⁸².

Łagodzenie napięć społecznych powstających w okresie PRL usiłowano uzyskiwać m.in. poprzez rozwój oferty turystyczno-wypoczynkowej dla załóg

⁷⁷ L. Krynicki, *Spoleczne i materialne warunki rozwoju turystyki w Polsce*, „Ruch Turystyczny” 1957, nr 2, s. 27–28.

⁷⁸ Tamże, s. 29. Takie spostrzeżenie z pewnością nie mogło już wkrótce pojawić się w oficjalnym obiegu, gdyż okres tolerowania względnej swobody wypowiedzi wkrótce zakończył się.

⁷⁹ W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–2004*, dz. cyt., s. 316.

⁸⁰ Tamże, s. 335.

⁸¹ Dotyczyło to wielkich inwestycji, które miały być zrealizowane w sudeckiej gminie Stronie Śląskiej, u stóp Śnieżnika. W tym okresie powstały duże kompleksy sanatoryjne i wypoczynkowe, m.in. w Ustroniu-Jaszowcu, Ustroniu-Zawodziu, Porąbce-Kozubniku, Kołobrzegu. Były to przede wszystkim obiekty czasowe dużych zakładów pracy, w latach 70. XX w. dostępne jedynie dla członków załóg, ewentualnie w drodze wymiany między zakładami pracy. Informacja własna autora.

⁸² Zob. J. Gaj, dz. cyt.

pracowniczych, także w tzw. krajach demokracji ludowej.⁸³ W zamian za to władze uzyskiwały względny spokój społeczny⁸⁴. Angażowanie społecznego ruchu do realizacji polityki turystycznej z pewnością gwarantowało z jednej strony – jakość działań, z drugiej – obniżało koszty. W 1977 r. Stanisław Leszczycki, były prezes PTTK i wybitny uczyony, sformułował nieco dwuznaczny pogląd dotyczący relacji organów państwowych i organizacji społecznych. Według niego istotne było „kierowanie [przez państwo – przypisek JPP] organizacjami społecznymi dla uzyskania maksymalnych efektów społecznych przy minimalnych kosztach”⁸⁵. W latach 70. kontynuowano próbę decentralizacji zarządzania turystyką⁸⁶, co w warunkach gospodarki nakazowo-rozdzielczej w wielu przypadkach okazywało się mało realne. Deklaracjom wynikającym z dokumentów o demokratyzacji zarządzania turystyką przeczyły jednocześnie resortowe zarządzenia upoważniające np. powiatowe i miejskie komitety kultury fizycznej i turystyki⁸⁷ do szczegółowych kontroli oraz nakładania zobowiązań wobec organizacji społecznych coraz bardziej podporządkowywanych władzom.⁸⁸

W okresach kryzysowych przedstawiciele władz częściej dążyli do nawiązywania dialogu ze społeczeństwem, uzasadniając celowość wyborów i decyzji politycznych. Jeszcze w 1977 r. były prezes PTTK i b. przewodniczący GKKFiT, Włodzimierz Reczek, stwierdził m.in. „*Model turystyki w krajach kapitalistycznych charakteryzuje dążenie do maksymalnego zysku z obrotu turystycznego; model turystyki socjalistycznej polega na priorytecie celów społecznych (...), choć nie odrzuca wykorzystania ekonomicznych wartości turystyki*”⁸⁹. W opinii W. Reczka, specyficzna polska droga rozwoju turystyki,

⁸³ Nawiązywaniu kontaktów służyły organizowane od 1960 r. Międzynarodowe Konferencje Turystyczne. Zob. *Kronika*, „Wierchy” R. 1960, s. 210.

⁸⁴ W wyniku intensywnych działań propagandowych, a także wsparcia finansowego dla inicjatyw PTTK, w latach 1966–1967 nastąpił kolejny okres dynamicznego wzrostu szeregów członkowskich. W tych latach liczba członków wzrastała rocznie o ponad 40,5 tys., podczas gdy w latach 1961–1965 przyrost ten wynosił od 10,3 do 22,5 tys. Zob. Sprawozdania z działalności ZG PTTK, Centralna Biblioteka PTTK.

⁸⁵ S. Leszczycki, *Wstęp*, w: W. Reczek, *Model organizacyjny turystyki w Polsce*, Sport i Turystyka, 1977, Warszawa, s. 5–6. Autor miał zapewne na myśli konieczność efektywnego gospodarowania środkami publicznymi. Jednocześnie uzmysłowił jednak faktyczne uzależnienie organizacji społecznych od dotacji państwowych, a przez nie od władz. Zmniejszenie tego wpływu można było osiągnąć poprzez rozwój działalności gospodarczej, co zresztą S. Leszczycki sugerował dalej: „W miarę wzrostu zarobków można powoli odchodzić od turystyki socjalnej i dążyć do turystyki odpłatnej”.

⁸⁶ Pewien, choć początkowo ograniczony, wpływ na decentralizację zarządzania turystyką miała w 1972 r. likwidacja gromad i utworzenie gmin, z oddzieleniem władzy uchwałodawczej (rada gminy) i wykonawczej (naczelnik gminy). Zob. *Doniosły etap modernizacji państwa, intensyfikacji rolnictwa i postępu. Przemówienie Prezesa Rady Ministrów na posiedzeniu Sejmu PRL 29.11.1972*, „Rada Narodowa – Gospodarka – Administracja” 1973, nr 1, s. 2–4. W wystąpieniu premiera pojawiły się, obok akcentów rolniczych, także odniesienia do kultury, sportu i turystyki, które uznano za zadania gmin, zalecając im nawiązanie kontaktów z organizacjami społecznymi, w tym PTTK.

⁸⁷ Komitety te miały w zamierzeniach sprawować przede wszystkim funkcje inspirujące i koordynujące. Zob. *Zarządzenie Przewodniczącego GKKFiT o terenowych komitetach kultury fizycznej i turystyki*, „Biuletyn Informacyjny” GKKFiT R. 1960; cyt. za: „Biuletyn Informacyjny” GKKFiT 1970, nr 1–2, s. 36. Przeobrażały się one niekiedy w kolejne organy kontrolne.

⁸⁸ W resortowym „Biuletynie Informacyjnym” zwracano uwagę na konieczność wywierania wpływu przez PKKFiT na oddziały powiatowe PTTK, ich uaktywnianie i ukierunkowanie pracy. Zob. S. Sikorski, *O umocnienie pracy w powiatach*, „Biuletyn Informacyjny” GKKFiT 1972, nr 1–2, s. 35–37.

⁸⁹ W. Reczek, *Model organizacyjny turystyki w Polsce*, dz. cyt., s. 12.

prowadząca do eksponowania jej roli społecznej i budowania podstaw gospodarki turystycznej, była trafna.⁹⁰

Niezmiernie ważnym wydarzeniem, określanym później jako początkującym zasadnicze przemiany ustrojowe w środkowowschodniej Europie, był wybór papieża – Polaka Jana Pawła II, w dniu 16 października 1978 r. Wybór ten stał się wielką szansą dla nobilitacji turystyki, przede wszystkim także z uwagi na osobiste zainteresowanie Karola Wojtyły turystyką i jego czynne uprawianie różnych jej form⁹¹ (zwłaszcza pieszej nizinnej i górskiej, narciarskiej i kajakowej), począwszy od wieku szkolnego, aż do prawie sędziwego wieku.

Lata 1980–1981, zwane po latach okresem tzw. „Karnawału Solidarności”, wpłynęły także na przemiany w turystyce. Władze częściej wsłuchiwały się w opinie organizacji społecznych domagających się materialnego i moralnego wsparcia. W turystyce krajowej, jak i wielu innych dziedzinach życia widoczna w ocenie władz liczyła się głównie statystyka: mniej ważne były standardy bazy noclegowej, rekreacyjnej, gastronomicznej i programy imprez, a liczba uczestników, była prawie zawsze podstawą do ferowania ocen. Obowiązujące nadal w latach 70 i 80. XX w., choć nieco mniejsze ograniczenia dotyczące zagranicznej turystyki wyjazdowej zwłaszcza do tzw. krajów kapitalistycznych przyczyniały się do izolacji Polski, choć ponownie otwierała się ona coraz bardziej na świat.

Bardzo znaczącym wyróżnikiem polskiej turystyki była jej specyficzna droga polskiej turystyki do gospodarki rynkowej.⁹² Znaczącą rolę w budowaniu postaw programowych polskiej turystyki odegrało Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, przyczyniające się do upowszechnienia turystyki aktywnej i krajoznawstwa, a jednocześnie eliminacji dysfunkcji turystyki: degradacji przyrody, niszczenia zabytków. Trudny do przecenienia jest dorobek innych organizacji społecznych, m.in. Polskiego Towarzystwa Schronisk Młodzieżowych, Polskiego Związku Motorowego. Tą dziedziną zajmowały się także niektóre organizacje sportowe, np. Zrzeszenie „Ludowe Zespoły Sportowe”, Polski Związek Kajakowy, Polski Związek Żeglarski i inne.

W latach 80. XX w. pojawiały się pierwsze lokalne stowarzyszenia turystyczne, a także pierwsze w Polsce prywatne biura podróży i coraz liczniejsze prywatne obiekty noclegowe, co powodowało powstawanie

⁹⁰ Tamże, s. 165. W polskiej turystyce, mimo reguł gospodarki nakazowo-rozdziałowej, dopuszczono pluralizm form organizacyjnych, nie znany w innych dziedzinach życia gospodarczego. Obok centralnych państwowych biur podróży istniały terenowe przedsiębiorstwa turystyczne, spółdzielnie, biura turystyczne organizacji młodzieżowych i społecznych, w tym PTTK.

⁹¹ Na uwagę zasługuje monografia wydana staraniem PTTK w Wadowicach – rodzinnym mieście przyszłego Papieża. Zob. A. Siemionow, *Ziemia Wadowicka. Monografia*, Komisja Turystyki Górskiej Oddziału PTTK w Wadowicach, Wadowice 1984, s. 133–134. Karol Wojtyła odbywał wycieczki górskie od czasów gimnazjalnych (m.in. w pasmo Leskowca, w 1954 r. podjął ambitną i ryzykowną wyprawę z Krakowa w Bieszczady). Tuż przed wyborem na tron papieski odbył wycieczkę na Babią Górę (8.10.1978).

⁹² Można postawić tutaj hipotezę, że na zachowanie w tej dziedzinie, bodaj jako jedynej w polskiej gospodarce, przejawów konkurencji między podmiotami: państwowymi, terenowymi, spółdzielczymi, organizacji społecznych, a zwłaszcza po 1970 r. – także prywatnymi mogła mieć pewien wpływ postawa Włodzimierza Reczka – długoletniego przewodniczącego GKKEFiT.

pluralizmu i realnej konkurencji. Jej namiastki, istniejące w Polsce już od 1956 r., niewątpliwie uitorowały drogę polskiej turystyki do pluralizmu i gospodarki rynkowej.

Pozytywnym, choć nie pozbawionym licznych dysfunkcji, efektem polityki turystycznej czasów PRL było nadmierne umasowienie turystyki, ale może też brak zdolności zapewniających uczestnikom masowych imprez turystycznych odpowiednie programy. Bywały natomiast liczne działania pozytywne. Przykładem dobrych praktyk był również, organizowany od 1963 r. polski system informacji turystycznej, z którego doświadczeń korzystano następnie w wielu krajach. Takich innowacyjnych koncepcji, realizowanych w niełatwych czasach przez organizacje społeczne, często mimo braku przychylności władz, było bardzo dużo.

Polityka turystyczna dziś – a jutro?

Aby ocenić dzisiejszą politykę turystyczną (choćby już tylko w odniesieniu do turystyki krajowej) niezbędny jest pewien dystans czasowy. Rozmiar zadań podejmowanych przez Ministerstwo Sportu i Turystyki oraz Polską Organizację Turystyczną jest imponujący. Instytucje te tworząc i realizując swoje zadania z dużym zaangażowaniem wsłuchują się w opinie przedstawicieli regionów. Cieszą fakty coraz efektywniejszego wykorzystywania środków Unii Europejskiej do kreowania innowacyjnych produktów turystycznych i ich promocji. Niezmiernie ważna jest postępująca decentralizacja polskiej turystyki i wzrastająca rola regionalnych oraz lokalnych organizacji turystycznych (ROT i LOT).⁹³ Organizacje te współpracują ze sobą tworząc Forum Regionalnych Organizacji Turystycznych działające przy Polskiej Organizacji Turystycznej.⁹⁴ Organizacje te współpracując ze sobą jednocześnie zabiegają o pozyskiwanie przewag konkurencyjnych dla reprezentowanych regionów.⁹⁵ Również do realizacji tych zadań włączają się coraz częściej lokalne grupy działania (LGD) funkcjonujące na obszarach wiejskich i małomiasteczkowych⁹⁶, popularyzujące

⁹³ Powstawanie tych organizacji nie było łatwe po latach centralizacji i wymagało intensywnych działań edukacyjnych: z jednej strony sugerowania pewnych wzorców, z drugiej – apelowania o kreatywność i odwoływania się do specyfiki „małych ojczyzn” i zerwania z pewnym schematyzmem myślenia. Zob. np. J.P. Piotrowski, *Polska Agencja Promocji Turystyki – zadania w promocji turystyki gmin*. [w:] *Turystyka w rozwoju regionalnym*, Instytut Turystyki, Kraków 1996, s. 153 – 158.

⁹⁴ Forum Regionalnych Organizacji Turystycznych www.pot.gov.pl (stan listopad 2014). Celem jest wzajemna współpraca, wspieranie wspólnych przedsięwzięć w zakresie promocji turystyki i kreowania wizerunku turystycznego regionów oraz popularyzowania wiedzy związanej z problematyką rozwoju i promocji turystyki; wpływanie na zmiany regulacji prawnych; współpraca z organami rządowymi i samorządowymi integracji środowiska osób zainteresowanych rozwojem turystyki, działania na rzecz integracji europejskiej.

⁹⁵ Przykładem tej rywalizacji jest ranking regionalnych organizacji turystycznych magazynu „Świat Podróży”. Kryteriami oceny są m.in.: liczba członków, przyrost liczby członków, liczba tytułów publikacji i wysokość ich nakładów, liczba odwiedzin na stronach internetowych, liczba zorganizowanych imprez promocyjnych, dziennikarzy przyjętych w ramach study tour. Zob. <http://www.aktualnosciturystyczne.pl/wiadomoci-rot-i-lot/ranking-regionalnych-organizacji-turystycznych> (stan listopad 2014).

⁹⁶ Informacje o zadaniach lokalnych grup działania (LGD) Zob. *Krajowa sieć obszarów wiejskich*, http://ksow.pl/fileadmin/user_upload/ksow.pl/pliki/Biuletyn/BIULETYN (stan listopad 2014).

rozwój oferty turystycznej, w tym zachowywanie wszelkich przejawów regionalnych i lokalnych odrębności stanowiących o atrakcyjności turystycznej.

Nie wszystkie z dawnych doświadczeń związanych z kreowaniem polityki turystycznej są kontynuowane. Przykładami zaniechanych inicjatyw są np.: 1) działalność byłego Centralnego Funduszu Turystyki i Wypoczynku (i analogicznych funduszy wojewódzkich); 2) makroregionalna współpraca międzywojewódzka w zakresie promocji; 3) programy marki turystyki polskiej; 4) państwowy system rezerwacji usług turystycznych. W pierwszym przypadku – wspomniany Fundusz był wykorzystywany m.in. do wspierania rozwoju infrastruktury i informacji turystycznej. Środki pochodziły z marż powstających przy sprzedaży walut dla uczestników wycieczek zagranicznych. Dziś to źródło nie istnieje. W przypadku drugim - współpraca międzywojewódzka, zainicjowana w początkowych latach 90. XX w. przez były Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki służyła wypracowywaniu i realizacji wspólnych strategii kreacji i promocji produktu turystycznego i mogłaby być kontynuowana. Trzeci przypadek - Inicjatywa tworzenia marek turystyki polskiej: agroturystyki, turystyki tranzytowej i przygranicznej, turystyki aktywnej, turystyki biznesowej, a później także turystyki kulinarnej, nie przyniosła trwałych efektów, jeśli nie liczyć turystyki biznesowej. To zadanie na przyszłość. Nie ma natomiast chyba obecnie uzasadnienia inicjatywa budowania państwowego systemu rezerwacji usług turystycznych, wobec coraz liczniejszych systemów komercyjnych i internetowych biur podróży. Wskazane natomiast byłoby przywrócenie akcji „Most”⁹⁷, której efektem było udostępnienie dzieciom i młodzieży taniej bazy wypoczynku wakacyjnego, katalogu obiektów zabytkowych przeznaczonych do zagospodarowania, także turystycznych prezentacji regionów. Ważną rolę odgrywają targi turystyczne.⁹⁸

Tuż po przemianach strukturalnych w Polsce, powstaniu nowych podmiotów turystyki i ich organizacji, ukształtowaniu się samorządów terytorialnych, nastąpił bardzo ciekawy etap rozwoju turystyki. Wyzwalające się inicjatywy lokalne prowadziły do wykreowania nowych atrakcji turystycznych. Nadal jednak, zwłaszcza w pierwszym okresie po 1990 r. niedostateczna była komercjalizacja produktów turystycznych. W wyniku bardzo słusznych inicjatyw państwa i samorządów, a przede wszystkim samych podmiotów turystycznych skoncentrowano się na promocji podaży produktu turystycznego, w pewnym stopniu jednak lekceważąc działania służące promocji popytu. Toteż niektóre projekty, nie do końca przemyślane, nie mające określonych adresatów, pozostawały jedynie w fazie projektów.

⁹⁷ Zob. J. Kościelnik, J.P.Piotrowski, *Wpływ kolonii letnich na rozwój zainteresowań turystycznych dzieci*, w: Zeszyty Naukowe, ALMAMER Szkoła Wyższa, 2014, nr 3(72). W ramach tego systemu z inicjatywy Jana Pawła Piotrowskiego Centralny Ośrodek Informacji Turystycznej zorganizował w latach 80. XX w. akcję „Most” polegająca na skatalogowaniu i udostępnianiu informacji o rezerwach bazy oświatowej (szkoły, internaty, boiska nadające się pola namiotowe) i zainteresowanej kadry pedagogicznej (organizatorzy turystyki, sportu rekreacji), która mogła służyć taniemu wypoczynkowi dzieci w okresie wakacji). Wymieniano grupy kolonijne z miast i wsi.

⁹⁸ Zob. J.Merski, J.P.Piotrowski, (red.) *Złota Księga Polskiej Informacji Turystycznej*, ALMAMER Szkoła, Wyższa, Warszawa 2015.

Podjęte działania edukacyjne i coraz szersze otwieranie się Polski na świat umożliwiły jednak kształtowanie pełnej świadomości, a także pozyskiwanie lepszych kompetencji przez kreatorów turystyki.

Tendencje przejawiające się dążeniem do kształcenia celem zdobywania kolejnych dyplomów zastępują tendencje do zdobywania wiedzy, umiejętności i kompetencji umożliwiających realne zaistnienie na trudnym, skomplikowanym rynku turystycznym. Takim potrzebom od ponad 20 lat służy ALMAMER Szkoła Wyższa, od samego początku swojego istnienia dbająca o trafne łączenie wiedzy teoretycznej i praktycznej.

Promotorów polskiej turystyki czekają kolejne zadania. Znajomość historii tej dziedziny będzie tu niewątpliwą pomocą, pomoże uniknąć wielu błędów, obniżyć koszty wynikające z dochodzenia do dawno już odkrytych prawd⁹⁹. Wzrasta zapotrzebowanie na niekonwencjonalne, innowacyjne produkty turystyczne. Jednak moda na turystykę aktywną a nawet ekstremalną¹⁰⁰, ekoturystykę, geoturystykę, ambitną turystykę krajoznawczą nie obejmie z pewnością całego społeczeństwa. Jego część pozostanie zwolennikami tradycyjnych biernych form wypoczynku, co nie oznacza, że należy rezygnować z upowszechniania form bardziej ambitnych.¹⁰¹ Takie ambitne działanie może też ułatwić wiedza ułatwiająca trafne odnalezienie lokalizacji bazy noclegowej w atrakcyjnej, mniej frekwentowanej miejscowości, a więc z reguły oferującej niższe ceny, co jest szczególnie ważne dla turystów najmłodszych.¹⁰², ale także przedstawiciele innych pokoleń.

Coraz bardziej widoczna jest konkurencja nie tylko pomiędzy podmiotami turystycznymi, ale poszczególnymi obszarami, województwami, powiatami i gminami. Istotną rolę polityki turystycznej realizowanej przez państwo, samorządy terytorialne, samorząd gospodarczy turystyki, organizacje społeczne, system informacji turystycznej pozostaje propagowanie turystyki, która z jednej strony jest jedna z najbardziej efektywnych form wypełniania wolnego czasu, z drugiej – ma przemożny wpływ na rozwój kraju, w tym na rozwój regionalny. Wobec konkurencji ze strony innych form wypełniania wolnego czasu (internet, zakupy, imprezy w miejscu zamieszkania) szczególnego znaczenia nabiera promocja turystyki jako najbardziej efektywnej formy zagospodarowania tego czasu. Jednocześnie deficyt wolnego czasu, niedostatek środków finansowych

⁹⁹ J.P.Piotrowski, *Historia magistra vitae. Praktyczny wymiar historii turystyki*, w: Zeszyty Naukowe, ALMAMER Szkoła Wyższa, 2014, s. 163-186.

¹⁰⁰ J.Merski, J.Warecka, *Turystyka kwalifikowana, Turystyka aktywna*, ALMAMER Szkoła Wyższa, Warszawa 2010.

¹⁰¹ Istnieją obiegowe poglądy, że aby osiągnąć sukces w branży turystycznej należy jedynie dążyć do rozpoznawania potrzeb potencjalnego konsumenta (klienta, gościa) i precyzyjnie na te potrzeby odpowiadać. Tylko takie rozumowanie nie prowadziło w wielu przypadkach do rozwoju turystyki, a przez to rozwoju regionów. Wprowadzanie innowacji wiąże się z ryzykiem podmiotów gospodarczych i dlatego wskazane jest zwłaszcza na pierwszym etapie ich wspieranie – moralne, mentalne, promocyjne a może i finansowe przez podmioty publiczne. To ważne zadanie kreatorów regionalnej i lokalnej polityki turystycznej – opinia autora.

¹⁰² Doktor Justyna Kościelnik specjalizująca się w turystyce młodzieżowej proponuje m.in. Roztocze, jako idealną krainę dla turystyki młodzieżowej, w tym Zielonych i Białych Szkół. Zob. J. Kościelnik, *Turystyka aktywna dzieci i młodzieży w ramach Zielonych Szkół- propozycje dla Roztocza*, w: *Turystyka aktywna i jej rozwój na Roztoczu*, Kartpol, Lublin 2006, s. 163-172.

potencjalnych konsumentów usług turystycznych, a z drugiej strony bogactwo oferty, powoduje wzrastające wymagania odbiorców.

Kształtowanie polityki turystycznej wymaga bezwzględnego dostosowania się do nowych wyzwań. Znacząca pomocą w tym zakresie może być także uważne, krytyczne studiowanie dorobku minionych lat. Uniemożliwi to z pewnością ewentualne powtarzanie błędów, a jednocześnie wykorzystanie niektórych sprawdzonych doświadczeń, pod warunkiem ich dostosowywania do aktualnych realiów.

Dziś polityki turystycznej nie uprawia się dyrektywami. Powstające wskazania – a właściwie propozycje dla realizatorów i potencjalnych i współrealizatorów polityki turystycznej na poziomie kraju, województw, powiatów, gmin (a może także regionów turystycznych) ujmowane są w dokumentach – strategiach. Proces ich powstawania wyprzedzają zawsze etapy konsultacji z różnymi grupami zainteresowanych.

Jak już podkreślono, w gospodarce rynkowej nie są to jednak nakazy, a jedynie propozycje uczestnictwa zarówno we wspólnym przygotowywaniu dokumentów, jak też i realizacji zadań. Ważne jest, aby szczególnie w przypadku strategii na poziomie lokalnym, do ich współtworzenia i współrealizacji poczuli się przedstawiciele jak najszerzych grup zawodowych i wiekowych, którzy rozumieją korzyści wynikające ze skoordynowanego i konsekwentnego myślenia i działania¹⁰³. Aby tak się stało, potrzebna jest jeszcze szersza popularyzacja idei integracji oraz samych strategii.

Powstające dziś dokumenty nie powinny być już jedynie oceniane przez pryzmat objętości i „poprawnych politycznie” ogólnikowych sformułowań. Przygotowanie strategii z pewnością nie powinno być, jak to się niekiedy zdarzało wkrótce po 1990 r., postrzegane jako dopełnienie obowiązku i zakończenie pracy, ale dopiero jako jej początek i wezwanie do dalszych działań. Uświadamianie tych i wielu innych prawd winien wspierać proces kształcenia (w tym kształcenia ustawicznego) na różnych szczeblach. W tym procesie muszą być uwzględniane jednocześnie potrzeby gospodarki turystycznej oraz wymogi rozwoju teoretycznego nauk o turystyce.

W latach dziewięćdziesiątych XX stulecia proces urynkowania gospodarki wymusił konieczność dostosowywania się kadr do nowych warunków, co zaowocowało wzrostem zapotrzebowania na uzupełnianie wykształcenia i kwalifikacji.¹⁰⁴ Zgodnie z przewidywaniami dzięki bezpośredniemu i pośredniemu wpływowi rozwoju turystyki w całej Polsce powstają nowe

¹⁰³ Zgodnie z sugestią autora hasło integracji lokalnej dla turystyki „od hotelarza do szewca” przyjęła Lokalna Organizacja Turystyczna „Ziemia Słupska” zob. www.slupsk.pl/turystyka (stan listopad 2014).

¹⁰⁴ J. Merski, J. Kościelnik, *Kształcenie kadr w turystyce i hotelarstwie*, w: J. Merski, C. Witkowski (red.), *Hotelarstwo w Polsce. Stan i kierunki rozwoju w przededniu wejścia do Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004., s. 68-69.

miejsca pracy, jednak ich dysponenci oczekują przede wszystkim na kadre dobrze wykształconą i kreatywną.¹⁰⁵

Nowe technologie w dużym stopniu wspierają realizację polityki turystycznej, ale z pewnością także i dawne doświadczenia zasługują na refleksję i to nie tylko z uwagi na właściwe społeczeństwu kulturalnym okazywanie szacunku poprzednikom, ale i na wymierne korzyści.

Literatura

- Boczukowa B., *Aleksander Patkowski twórca polskiego regionalizmu* http://www.eid.edu.pl/archiwum/2000,98/wrzesien,161/aleksander_patkowski_-_Akademia Pedagogiczna, Siedlce 2013.
- Borzyszkowski J., *Polityka turystyczna państwa*, Politechnika Koszalińska, Koszalin 2005.
- Co zobaczymy na Powszechnej Wystawie Krajowej?*, „Przegląd Turystyczno-Uzdrowiskowy” 1929, nr 2, s. 17–21.
- Dawne obyczaje i zwyczaje szlachty ludu wiejskiego w Polsce i w ościennych krajach.*, Nakładem F.S. Dmochowskiego, Warszawa 1860.
- Doniosły etap modernizacji państwa, intensyfikacji rolnictwa i postępu. Przemówienie Prezesa Rady Ministrów na posiedzeniu Sejmu PRL 29.11.1972*, „Rada Narodowa – Gospodarka – Administracja” 1973, nr 1, s. 2–4. W
- Durmała M., *Zarys rozwoju turystyki austriackiej do powstania Krajowego Związku Turystycznego w Galicji*, „Zeszyty Naukowe” AWF Kraków, 2004, nr 85.
- Dziubiński Z., (red.), *Aksjologia turystyki*, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2006..
- Gaj J., *Dzieje turystyki w Polsce*, wyd. II, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2008. .
- Gaj J., *Powstanie i pierwsze lata działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (1950–1956)*, w: W. Siwiński, R.D. Tauber, E. Mucha-Szajek (red.) *Badania własne na rzecz jakości usług turystyczno-rekreacyjnych i hotelarsko-gastronomicznych*, Wyższa Szkoła Gastronomii i Hotelarstwa, Poznań 2010.
- Gaworecki W.W., *Turystyka*, PWE, Warszawa 2007.
- Gołębski G., *Kompendium wiedzy o turystyce*, Wydawnictwo PWN, Poznań 2002.
- Gordon A., (red.) (2004), *Turystyka w gminie i w powiecie*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2004.
- Gordon A., Kunce R., Piotrowski J.P., Tekieli B., Walasek J., *Polski system informacji turystycznej*, Polska Organizacja Turystyczna, Warszawa 2004.

¹⁰⁵ Tamże, s. 73-74.

- Jaworski Z., Łysakowski J., *Makrostruktury w organizacji kultury fizycznej w Polsce w latach 1946–1980*, AWF Warszawa, Warszawa, 1985.
- Kornak A., *Ekonomika turystyki*, PWN, Warszawa 1979.
- Kościelnik J., *Formy aktywności ruchowej spotykane w programach Zielonych Szkół*, Zeszyty Naukowe ALMAMER Szkoła Wyższa, nr 1 (70), Warszawa 2014, s. 187-214.
- Kościelnik J. *Miejsce Zielonych Szkół w procesie edukacji dzieci i młodzieży*, w: Zeszyty Naukowe ALMAMER Szkoła Wyższa nr 1 (70), Warszawa 2014, s. 255-270.
- Kościelnik J., *Podstawy turystyki*. w: Materiały do samodzielnego studiowania, http://www.almamer.pl/wyd_TiR_materiały_do_studiowania.php (dostęp, grudzień 2014)
- Kościelnik J., *Turystyka aktywna dzieci i młodzieży w ramach Zielonych Szkół-propozycje dla Roztocza*, w: Turystyka aktywna i jej rozwój na Roztoczu, Kartpol, Lublin 2006, s. 163-172.
- Kościelnik J., *Turystyka aktywna w programach Zielonych Szkół*, w: Zeszyty Naukowe ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, nr 3 (43), Warszawa 2006, s. 129-144.
- Kościelnik J., *Zielone szkoły miejscem aktywności fizycznej dzieci i młodzieży*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2008.
- Kościelnik J., Piotrowski J.P., *Wpływ kolonii letnich na rozwój zainteresowań turystycznych dzieci*, w: Zeszyty Naukowe, ALMAMER Szkoła Wyższa, 2014, nr 3(72).
- Kowalik T., *Życie dla turystyki, krajoznawstwa i sportu. Mieczysław Orłowicz 1881-1959*, Wydawnictwo PTTK „Kraj”, Warszawa 2009.
- Krajowy Związek Turystyczny*, w: „Wieś i Dwór”, 1913, z. 1, s. 16.
- Krawczyk Z., (red.), *Aksjologia podróży*, ALMAMER Szkoła Wyższa, Warszawa 2012..
- Kruczek Z., Walas B., *Promocja i informacja turystyczna*, Proksenia, Kraków 2003.
- Krynicky L., *Spoleczne i materialne warunki rozwoju turystyki w Polsce*, „Ruch Turystyczny” 1957, nr 2, s. 27–28.
- Kulczycki Z., *Zarys historii turystyki w Polsce*, Warszawa 1967.
- Leszczycki S., *Wstęp*, w: W. Reczek (1977), *Model organizacyjny turystyki w Polsce*, Sport i Turystyka, Warszawa 1977.
- Łazarek R., *Ekonomika i organizacja turystyki*, PWN, Warszawa 1972.
- Łobożewicz T., Bieńczyk G., *Podstawy turystyki*, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2001,
- Merski J., Piotrowski J.P., *Drogi ewolucji drukowanych przewodników turystycznych po Polsce*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2010.
- Merski J., Piotrowski J.P. (red.) *Złota Księga Polskiej Informacji Turystycznej*, ALMAMER Szkoła Wyższa, Warszawa 2015.

- Merski J., Piotrowski J.P., *System informacji a ruch turystyczny*, ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2008.
- Merski J., Warecka J., *Turystyka kwalifikowana, Turystyka aktywna*, ALMAMER Szkoła Wyższa, Warszawa 2010.
- Międzynarodowe Konferencje Turystyczne. Kronika*, „Wierchy” R. 1960.
- Nowakowski A., *Zarządzanie turystyką na szczeblu lokalnym w Polsce w latach 1919–2000*, w: *Z najnowszej historii kultury fizycznej t. 7*, red. L. Nowak, Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego Poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego, Gorzów Wielkopolski, 2006, s. 277–286.
- Patkowski A., *W hołdzie ziemi rodzinnej*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1958.
- Piotrowicz L.M., Szymański M., *Polityka*. PWN, Warszawa 2006.
- Piotrowski J.P., *Dzieje samorządu turystyki* [w:] *Gazeta Jubileuszowa Polskiej Izby Turystyki*, Warszawa 2009.
- Piotrowski J.P., *Historia magistra vitae. Praktyczny wymiar historii turystyki*, w: *Zeszyty Naukowe*, ALMAMER Szkoła Wyższa, 2014, nr 3.
- Piotrowski J.P., *Obiekty kultury jako atrakcja turystyczna*. [w:] *Kulturowe aspekty turystyki i gospodarki turystycznej*. Materiały poseminaryjne, Polskie Stowarzyszenie Turystyki, Warszawa 1997.
- Piotrowski J.P., *Polska Agencja Promocji Turystyki – zadania w promocji turystyki gmin*. [w:] *Turystyka w rozwoju regionalnym*, Centralny Ośrodek Kształcenia Kadr, Instytut Turystyki, Kraków 1996.
- Piotrowski J.P., *Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze w latach 1950-1989*, Wydawnictwo PTTK „Kraj” Warszawa 2013.
- Piotrowski J.P., *Różnorodność bogactwem turystyki. PTTK strażnikiem jej ochrony*, [w:] *Kultura fizyczna a globalizacja* (Z.Dziubiński, P. Rymarczyk, red.), AWF, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2010, s. 497-507.
- Piotrowski J.P., *Trudne wybory polskich organizacji turystycznych w obliczu zmian na przykładzie Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego*, w: Z.Dziubiński, P. Rymarczyk (red.) *Kultura fizyczna a zmiana społeczna* AWF, Salezjańska Organizacja Sportowa, Warszawa 2014.
- Piotrowski J.P., *Uczestnictwo w turystyce i praca dla jej rozwoju szansą niwelowania nierówności społecznych*, [w:] *Kultura fizyczna a nierówności społeczne*, (Z. Dziubiński, red.), AWF, Salezjańska Organizacja Sportowa RP, Warszawa 2013.
- Piotrowski J.P., Idziak W., *Kultura bogactwem turystyki wiejskiej*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa. 2001.
- Piotrowski J.P., Traczyk M., *Promocja i informacja turystyczna. Wybrane zagadnienia*, Instytut Turystyki, Kraków 1999.
- Przewodnik po Jasnej Górze, Częstochowie i okolicy* (1946). Częstochowa 1946.

- Rogalewski O., *PTTK a zagospodarowanie turystyczne*, „Ziemia” R. 2001, s. 133–138.
- Rogalewski O., *Zarys typologii migracji i walorów turystycznych* w: Rocznik Dydaktyczny tom. I. Wyższa Szkoła Turystyki i Hotelarstwa. Warszawa 1996..
- Siemionow A., *Ziemia Wadowicka. Monografia*, Komisja Turystyki Górskiej Oddziału PTTK w Wadowicach, Wadowice 1984.
- Sikorski S., *O umocnienie pracy w powiatach*, „Biuletyn Informacyjny” GKKFiT 1972, nr 1–2, s. 35–37.
- Skowron W., *PTTK w latach 1951–56*, w: *Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego. Od PTK do PTTK*, Warszawa 2009.
- Sprawozdania z działalności Zarządu Głównego PTTK, Centralna Biblioteka PTTK.
- Szachówna M., *Turystyka wczoraj i dziś*, „Przegląd Turystyczno-Uzdrowiskowy” 1929, nr 4.
- Szostak D., *Polityka turystyczna, Zob. Tenże, Słowniczek*, w: A. Panasiuk (red.) *Ekonomika turystyki*, PWN Warszawa 2007, s. 158-180.
- Uchwała Komitetu Ekonomicznego Rady Ministrów z 12 lipca 1949 r. w sprawie powołania Rady Turystycznej przy Ministerstwie Komunikacji, Organizacja i działalność Rady Turystycznej, AAN 745 – Zespół Ministerstwo Komunikacji, s. 41.
- Wodejko S., *Ekonomiczne zagadnienia turystyki*, Prywatna Wyższa Szkoła Handlowa, Warszawa 1979.
- Zarządzenie Przewodniczącego GKKFiT o terenowych komitetach kultury fizycznej i turystyki*, „Biuletyn Informacyjny” GKKFiT R. 1960.
- Z bieżących zagadnień polskiej turystyki*, „Przegląd Turystyczno-Uzdrowiskowy” 1929, nr 2..
- Zembrzuski W., *Przewodnik po Częstochowie*, Oddział PTTK, Wydawnictwo Sport i Turystyka, Częstochowa – Warszawa 1958.

Źródła internetowe

- Aktualności Turystyczne*, Polska Organizacja Turystyczna, www.pot.gov.pl
- Forum Regionalnych Organizacji Turystycznych* www.pot.gov.pl
- Fundacja Wspomagania Wsi <http://www.fundacjawspomaganiawsi.pl/> .
- Krajowa sieć obszarów wiejskich*, http://ksow.pl/fileadmin/user_upload/ksow.pl/pliki/Biuletyn/BIULETYN
- Lokalna Organizacja Turystyczna „Ziemia Słupska” zob. www.slupsk.pl/turystyka
- Ranking regionalnych organizacji turystycznych*, Aktualności Turystyczne, Polska Organizacja Turystyczna .

<http://www.aktualnosciturystyczne.pl/wiadomosci-rot-i-lot/ranking-regionalnych-organizacji-turystycznych>

Stowarzyszenie Wspierania Rozwoju Turystyki www.swrt.pl.
Wawrzyn Polskiej Turystyki. Ogólnopolski konkurs.
www.wawrzynpolskiejturystyki.pl